

стосування примусового виконання рішення лише в тому випадку, коли воно не виконується у добровільному порядку. У зв'язку з цим пропонується в п. 5 ч. 2 ст. 16 ЦК виключити слово «примусове», оскільки суд примус не застосовує і не може встановлювати, що його рішення буде виконуватися державною виконавчою службою саме примусово.

У той же час, суд та нотаріус, згідно зі статтями 16, 18 ЦК є особами, які здійснюють захист цивільних прав, а державна виконавча служба у даному нормативному акті не зазначена, як особа, що здійснює захист таких прав. З цим положенням важко однозначно погодитися.

Державна виконавча служба здійснює захист цивільних прав шляхом примусового відновлення або компенсації таких прав і це положення надає можливість віднести державну виконавчу службу і державного виконавця до осіб, які здійснюють захист порушених прав. Саме цим положенням має бути доповнений Цивільний кодекс України, зокрема статтею, де має бути зазначено, що суб'єктами, які здійснюють захист прав фізичних, юридичних осіб та їх відновлення шляхом примусового виконання рішень судів та інших правоохоронних органів є державні виконавці. З цією метою саме суд має повідомляти зобов'язану особу про можливість добровільного виконання його рішення.

¹ Штефан М. Й., Омельченко М. П., Штефан С. М. Виконання судових рішень. – К.: ЮрінкомІнтер, 2001. – 318 с.

² Заворотько П. П. Процессуальные гарантии исполнения судебного решения. – М., 1974. – 360 с.

³ Білоусов Ю. В. Виконавче провадження. – К.: Прецедент, 2005. – 192 с.

⁴ Фурса С. Я., Щербак С. В., Фурса Є. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про державну виконавчу службу», «Про виконавче провадження», «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». – К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2008. – 1172 с.

⁵ Фурса С. Я. Цивільний процес. Академічний курс. – К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2009. – 58 с.

⁶ Справи № 2-365 – 394/2011. Архів Солом'янського райсуду м. Києва.

⁷ Євтушенко О. І. Особливості визнання та виконання рішень іноземних судів Автореф канд. юрид. наук. Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – К., 2005. – 18 с.

Резюме

У статті розкриваються поняття «звернення судового рішення до виконання», «приведення судового рішення до примусового виконання». Зроблені теоретичні висновки та пропозиції про законодавчу регламентацію даних процесуальних інститутів.

Ключові слова: судові рішення, приведення, звернення, примусове виконання, виконавчий процес, комплексний інститут.

Резюме

В статье раскрываются понятия «обращение судебного решения к исполнению», «приведение судебного решения к принудительному исполнению». Сделаны теоретические выводы и предложения о законодательной регламентации данных процессуальных институтов.

Ключевые слова: судебное решение, обращение, приведение, принудительное исполнение, исполнительный процесс, комплексный институт.

Summary

The article describes the concept of "appeal judgment satisfaction", "bring judgment to enforce." Made theoretical conclusions and proposals for legislative regulation data judicial institutions.

Key words: judgment reduction, treatment, enforcement, managing the process, complex institution.

Отримано 18.09.2012

Т. Є. МАТВЄЄНКО

Тетяна Євгенівна Матвєєнко, здобувач Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ

ЯДЕРНЕ СТРАХУВАННЯ В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ)

Становлення основ наукової концепції та нормативної системи ядерного страхування у його сучасному розумінні припадає на кінець 90-х років минулого століття. Зрозуміло, що за такий короткий у масштабах

розвитку права період створити струнку й несуперечливу теоретичну модель та досконалий механізм правового регулювання ядерного страхування практично неможливо. Тому низка питань концептуального характеру щодо юридичної природи та місця ядерного страхування в системі права, предмета, методу, принципів тощо залишаються предметом гострих наукових дискусій.

Сучасний етап розвитку правової системи в Україні характеризується виникненням все нових підрозділів правових норм на різних рівнях системи, а також появою комплексних правових утворень, які неможливо віднести до жодної з традиційних галузей права. У цьому зв'язку важливим і актуальним є розгляд питання про місце в системі права України цивільно-правових норм про ядерне страхування. Його аналіз має великий теоретико-правовий інтерес передусім для забезпечення правильного застосування норм цивільного права на практиці та подальшого удосконалення відповідного законодавства.

Розв'язання завдань розвитку національної системи ядерної безпеки неможливе без наукового осмислення проблем, які склалися сьогодні в Україні щодо неспорядності теорії та практики, зокрема й у відносинах ядерного страхування. Так, єдина системна концепція цієї комплексної галузі дала б змогу подолати розбіжності у використанні правової термінології, притаманної ядерному страхуванню в науковому обігу та нормативно-правових актах, колізії правових норм, інші негативні чинники, що обумовлюють відставання законодавства з ядерного страхування від потреб сучасності, недосконалість та суперечливість практики його застосування. Крім того, від чіткості та однозначності уявлень про сутність, природу і будову цієї комплексної галузі безпосередньо залежить рівень правосвідомості як працівників ядерної сфери і пересічних громадян, так і юристів-професіоналів, якість правової освіти тощо.

Метою представленої статті є визначення ключових моментів, базових характеристик ядерного страхування, які допоможуть більш точно розуміти його сутність як явища правової дійсності.

Об'єктом є правові відносини в сфері ядерного страхування.

Предметом – теоретико-правовий аналіз визначення місця цивільно-правових норм, що регулюють ядерне страхування в системі права України.

У вітчизняній юридичній науці сутність системи права досліджувалась такими відомими теоретиками права, як С. Алексєєв, А. Васильєв, Л. Луць М. Матузов, Н. Оніщенко, та ін. Правові проблеми страхових правовідносин були предметом дослідження українських вчених-правознавців. Аналізу страхових правовідносин присвячені праці Є. Білоусова, В. Луця, В. Янішена та ін. Деякі аспекти правового забезпечення ядерного страхування досліджувались українськими фахівцями в галузі ядерного права Г. Балюк, О. Кордюком, Ю. Крупкою, С. Плачковою та ін. Однак у вітчизняній юридичній літературі проблема визначення юридичної природи ядерного страхування та його місця в системі права України залишається недостатньо вирішеною.

Механізм цивільно-правового регулювання відносин у сфері ядерного страхування в Україні досі залишається недостатньо розвиненим. Ця обставина зумовлює необхідність заповнення наявних прогалин у правовому регулюванні відповідних цивільно-правових відносин. У зв'язку з цим потреба в удосконаленні механізму цивільно-правового регулювання відносин щодо проведення ядерного страхування набуває все більшого значення разом із розвитком ринкової економіки та правової системи України.

Роль права як регулятора суспільних відносин у сфері використання ядерної енергії значно зросла з того часу, коли цей тип енергії вперше був використаний людиною як у військових, так і в мирних цілях. Сьогодні важко переоцінити роль правового регулювання, особливо у сферах, пов'язаних з використанням сучасних мирних технологій. Суспільство, відчувши на власному досвіді негативні наслідки впровадження нових технологій, усвідомило, що необхідно шукати підходи до забезпечення відшкодування ядерної шкоди у разі її настання.

Питання цивільно-правового регулювання ядерного страхування є складовою частиною проблеми правових засад ядерного страхування в Україні. Через відповідне правове регулювання, його механізми розкриваються особливості ядерного страхування як самостійної комплексної галузі страхування, оскільки за допомогою механізму цивільно-правового регулювання регламентується та забезпечується порядок його проведення.

Правове регулювання страхових відносин характеризується наявністю різноманітних юридичних форм, спосіб застосування яких в тій чи іншій державі залежить від багатьох соціально-економічних, політичних та інших чинників. Серед них домінуючу роль відіграє тип системи права, що діє в державі. Зокрема, в країнах, де діє континентальна система права, переважає законодавче регулювання страхових відносин¹, що певною мірою стосується і нашої держави.

Так, питання ефективності цивільно-правового регулювання ядерного страхування в Україні належить до числа складних питань, оскільки у даному разі мають враховуватися як спеціальні норми, які відбивають особливості використання ядерної енергії як надзвичайно ризикованої діяльності і належать до ядерного законодавства, так і особливості застосування цивільно-правового інституту страхування в цій сфері діяльності.

У загальній теорії права правове регулювання визначається як здійснюваний за допомогою системи правових засобів (юридичних норм, правовідносин, індивідуальних приписів тощо) результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони, розвитку відповідно до вимог економічного базису, суспільних потреб даного соціального ладу². Таким чином, предметом цивільно-правового регулювання ядерного страхування виступають страхові відносини. У свою чергу, вони потребу-

ють нормативно-організаційного впливу, що здійснюється за допомогою юридичних норм та інших юридичних засобів, які утворюють правовий механізм відповідного правового регулювання.

У спеціальній юридичній літературі система права визначається як явище об'єктивного характеру, що складається у зв'язку з системою існуючих суспільних відносин, де правові норми забезпечують динаміку цієї системи. При цьому визначення місця відповідної правової спільності в системі права дає змогу забезпечити праву внутрішню узгодженість, юридичну єдність та відповідність економічному базису суспільства³. Розглядаючи це питання, слід виходити з того, що право складається з конкретних норм (правил поведінки), які за певними ознаками об'єднуються у групи та у своїй сукупності утворюють цілісну систему нормативних приписів – систему права. Тобто, система права – це внутрішня організація права, яка полягає в єдності та погодженості правових приписів певної держави⁴.

Цікавий підхід до аналізу структури системи права запропоновано Д. М. Лук'янцем. На його думку, при характеристиці галузей права як відносно цілісних утворень слід враховувати не лише предмет і метод правового регулювання, а й «відношення галузі до відповідної функції права, а зв'язок між галузями виводити, виходячи із генезису правового регулювання»⁵. Автором виділяються три генетичні рівні системи права: системоутворюючий, методоутворюючий і предметний. На першому рівні знаходяться норми конституційного права, які визначають коло первинних суб'єктів права та їхній правовий статус, а отже, вибудовують основу системи права. На другому – галузі права, що утворюють власний метод, а саме: цивільне право, метод якого заснований на юридичній рівноправності суб'єктів; адміністративне – на юридичній нерівності, та процесуальні галузі (судове право), де два або більше суб'єктів у відносинах є рівноправними, а один (суд) має владні повноваження. На третьому, предметному рівні права, знаходяться галузі, виділені винятково за предметом регулювання. На цьому рівні, на думку дослідника, галузь права і галузь законодавства збігаються. Що ж стосується комплексних галузей та інших комплексних правових утворень, то їх проблема вирішується за допомогою специфічного інструментарію – нормативних конструкцій, які утворюються на рівні методоутворюючих галузей. За твердженням Д. М. Лук'янця, призначенням цих галузей і є створення специфічних режимів правового регулювання через нормативні конструкції, які в подальшому використовуватимуться на предметному рівні⁶.

Первинною правовою спільністю, що складається із взаємопов'язаних нормативних приписів, є правовий інститут⁷, який у загальній теорії права розглядається складовою частиною галузі чи підгалузі права, що регулює не всю родову сукупність суспільних відносин, а лише їх окремі сторони та специфічні особливості⁸.

С. С. Алексєєв визначає інститут права як об'єктивно відособлену всередині однієї галузі або декількох галузей права сукупність взаємопов'язаних юридичних норм, які регулюють невелику групу видових споріднених відносин⁹.

Суттєвими об'єктивними передумовами формування правового інституту взагалі і цивільно-правового інституту ядерного страхування зокрема, є наявність особливої різноманітності суспільних відносин, які, як зазначає С. С. Алексєєв, об'єктивно вимагали б відособленого правового регулювання комплексом нормативних приписів¹⁰. Наявність в системі права змішаних (комплексних) правових інститутів, які поєднують у собі елементи методів правового регулювання різноманітних галузей і підгалузей права, є загально визнаною у сучасній науковій юридичній думці.

Комплексний інститут – це особлива форма взаємодії галузей права, за якої зв'язок даних відносин з суміжною галуззю права проходить не по лінії юридичних фактів або санкцій, а зачіпає зміст вказаних правовідносин. Комплексні інститути виникають там, де один із учасників суспільних відносин, які регулюються правом, одночасно виступає в якості суб'єкта різних галузей права в межах даного конкретного правовідношення. Саме тут закономірним є проникнення в зміст суспільних відносин цього юридичного типу елементів методу правового регулювання іншої галузі права.

Виникнення комплексних правових інститутів у більшості випадків пов'язується зі зміною методів правового регулювання. Метод правового регулювання, що приходить на зміну іншому методу регулювання, проявляється в системі правовідносин, які раніше пов'язували даних осіб, та вбирає в себе певні елементи вказаних правовідносин. Однак ні суб'єктність, ні зміна методів правового регулювання самі по собі не можуть бути охарактеризовані як джерела виникнення комплексних правових інститутів. У кінцевому рахунку підставою виникнення комплексних правових утворень є особливості в порядку правового регулювання суспільних відносин.

Правове регулювання страхових відносин у сфері ядерної енергетики здійснюється шляхом застосування норм цивільного, господарського, ядерного та міжнародного права. Ця юридична своєрідність відповідних норм, що регламентують відносини в процесі страхування ядерних ризиків, полягає у специфічних особливостях діяльності з підвищеним ризиком в галузі мирного використання ядерної енергії, яка включає наукові ядерні дослідження, торгівлю та обмін ядерними матеріалами і технологіями, будівництво атомних електростанцій, реакторів і установок, зберігання й переробку відпрацьованого ядерного палива та радіоактивних відходів.

Специфіка правового регулювання відносин у сфері використання ядерної енергії та страхування є підставою виникнення комплексного правового інституту ядерного страхування. Страхові правовідносини, які виникають при здійсненні всіх видів діяльності, пов'язаної з використанням ядерної енергії, регулюються Законом України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку»¹¹, який є основоположним у

ядерному законодавстві України та встановлює пріоритет безпеки людини й навколишнього природного середовища, права і обов'язки громадян у сфері використання ядерної енергії, регулює діяльність, пов'язану з використанням ядерних установок та джерел іонізуючого випромінювання, встановлює також правові основи міжнародних зобов'язань України щодо використання ядерної енергії.

Найбільша частина страхових правовідносин у ядерній сфері регулюється насамперед нормами підгалузі цивільного права – страхового права, тому його слід розглядати самостійним цивільно-правовим інститутом права цієї підгалузі. При цьому, як відомо із загальної теорії права, серед галузей права прийнято виділяти передусім фундаментальні галузі, до яких належать: конституційне, адміністративне, цивільне, кримінальне, а також процесуальне право. Ці галузі права з формально-юридичного погляду є провідною частиною правової системи, її ядром.

Поряд із вказаними основними підрозділами (галузями та підгалузями права) правової системи, що уособлюються за юридичними режимами, вираженими в особливих методах і механізмах правового регулювання, мають місце утворення комплексного характеру, такі як морське право, банківське право, господарське право, страхове право. Ці утворення є комплексними в тому сенсі, що норми, які до них, входять не пов'язані єдиним методом і механізмом регулювання, майже всі вони мають «прописку» в основних галузях права¹².

Концепція комплексних галузей вперше була запропонована теоретиком страхування В. К. Райхером¹³ та розвинена далі у працях вчених-теоретиків. Узагальнення наукових уявлень про комплексні галузі права (вторинні правові утворення) дає змогу сформулювати найважливіші ознаки, що пояснюють їх природу та відрізняють від основних (самостійних) галузей. В. К. Райхер вперше в юридичній літературі спробував обґрунтувати існування поряд з основними комплексних галузей права, до яких він передусім відносив страхове право. Страхове право складається з елементів, які належать до предметів правового регулювання різних галузей права (цивільного, фінансового, адміністративного та ін.), тому в цьому змісті воно має змішаний, тобто комплексний характер. Існування комплексних утворень у системі права є загальною рисою в сучасній правовій доктрині.

Як слушно зазначає В. В. Семеняка, юридичні норми, які входять в комплексні утворення, залишаються за своїми вихідними моментами в головній структурі, в основних галузях та підгалузях права і на них розповсюджуються їх загальні положення. Інакше кажучи, у другорядну структуру вони входять, залишаючись нормами цивільного, кримінального, адміністративного, трудового або господарського права¹⁴. Так, можна констатувати, що не зважаючи на різноманітні методи правового регулювання, запозичені з основних галузей чи підгалузей права, нормативно-правові норми, які входять до такого комплексного правового утворення, як ядерне страхування, продовжують залишатися нормами підгалузі страхового права.

Відповідно, страхове право є комплексним нормативним утворенням на рівні підгалузі права, складовою частиною якої є ядерне страхування, місце цивільно-правових норм якого в системі права можна визначити на рівні комплексного (змішаного) правового інституту.

Розгортання діяльності суб'єктів у сфері ядерної енергетики відображає зміну суспільних відносин у цій сфері діяльності та вимагає прийняття нових правових норм, які відображають відповідні зміни. Це зумовлює наповнення структурних елементів системи права, які вже знаходяться в стані готовності до відособлення відповідно специфіки правового регулювання цих суспільних відносин.

Страхові відносини, які виникають у сфері використання мирного атома, регулюються правовими нормами різних галузей та підгалузей права. Конституційне право, як провідна галузь права, закріплює принципи, загальні для всіх галузей і підгалузей права. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р., визначила, що виключно законами України встановлюються засади створення і функціонування фінансового ринку (ст. 92), а Кабінет Міністрів України забезпечує проведення фінансової політики. Отже, Основний Закон встановив загальні норми правового регулювання фінансової політики, складовою частиною якої є страхове право¹⁵. Норми адміністративного права регламентують систему і структуру органів державного страхування, а також визначають правовий статус їх посадових осіб. Питання порядку організації праці працівників страхових компаній регулюються нормами трудового права. Фінансове право регулює відносини в процесі формування і управління страховим грошовим фондом. Господарське право визначає порядок організації та здійснення страхової діяльності. Вказана сукупність норм різних галузей права здійснює регулювання комплексу правових відносин в процесі забезпечення захисту страхових інтересів громадян та юридичних осіб, за рахунок грошових коштів, що формуються шляхом сплати ними страхових платежів.

У системі права ядерне страхування є новим комплексним правовим інститутом на рівні підгалузі страхового права. Комплексні утворення створюються на основі інтегрованого підходу до регулювання окремих груп суспільних відносин. Вони базуються на окремих інститутах і нормах конституційного права з використанням методів правового регулювання, притаманних основним галузям та підгалузям права. Але варто зауважити, що найбільша частина суспільних відносин у сфері страхування, насамперед це відносини, які виникають у процесі забезпечення захисту майнових інтересів та/або немайнових особистих інтересів фізичних та юридичних осіб, регулюється нормами галузі цивільного права.

Основна частина суспільних відносин у сфері страхування, а саме ті, які виникають між фізичними та юридичними особами, регулюється нормами цивільного права, яке охоплює зокрема інститут зобов'язального права. Оскільки страхові відносини мають форму взаємних зобов'язань сторін, вони належать до зобов'язального права.

Проведене дослідження свідчить про те, що суб'єкти діяльності в сфері ядерної енергетики (підприємства, установи та організації, в тому числі міжнародні та іноземні, які здійснюють діяльність в сфері ядерної енергетики) одночасно виступають суб'єктами господарського, ядерного, цивільного та деяких інших галузей права.

Ядерне страхування є комплексним об'єднанням правових норм передусім цивільного, господарського та ядерного права, які регулюють суспільні відносини, що виникають при організації та проведенні страхування у відповідній сфері людської діяльності.

Ядерне страхування як комплексний правовий інститут перебуває в органічній єдності з усією системою галузей права, їх підгалузей, оскільки організація страхування неможлива поза правом, без застосування правових норм у процесі його проведення.

¹ Крупка Ю. М. Правове регулювання ядерного страхування (міжнародний аспект) / Ю. М. Крупка // Університетські наукові записки, – 2005. – № 1–2 (13–14) – С. 166–171.

² Алексеев С. С. Общая теория государства и права: В 2-х т. – М.: Юрид. лит., 1981. – Т 2. – С. 32.

³ Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії практики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1999. – С. 132.

⁴ Лисенков С. Л. Основи держави і права у запитаннях та відповідях: Навч. посібник. – К.: Сигнал, 1997. – С. 77.

⁵ Лук'янець Д. М. Про структуру системи права / Д. М. Лук'янець // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 12. – С. 3.

⁶ Лук'янець Д. М. Про структуру системи права / Д. М. Лук'янець // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 12. – С. 3–6.

⁷ Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії практики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1999. – С. 156.

⁸ Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах / Под ред. проф. М. Н. Марченко. – М.: Зерцало, 1998. – Том 1. – С. 233.

⁹ Шиминова М. Я. Страхование и закон. – М.: Профиздат, 1993. – С. 54.

¹⁰ Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах / Под ред. проф. М. Н. Марченко. – М.: Зерцало, 1998. – Том 1. – С. 233.

¹¹ Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 8 лютого 1995 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 12. – Ст. 81.

¹² Алексеев С. С. Общая теория государства и права: В 2-х т. – М.: Юрид. лит., 1981. – Т 2. – С. 45.

¹³ Райхер В. К. Общественно-исторические типы страхования / В. К. Райхер / Репринтное воспроизведение издания 1947 года. – М.: ЮКИС, 1992. – С. 190 – (Серия “Научное наследие страхового дела”).

¹⁴ Семеняка В. В. Страхування в сфері космічної діяльності: теоретико-правові засади. – К.: ВД «Академперіодика», 2008. – С. 73.

¹⁵ Страхування: Підручник / Артюх Т. М., Бабко В. Л., Бабко Т. В., Гаманкова О. О., Осадець С. С. – К.: КНЕУ, 1998. – С. 155.

Резюме

Стаття присвячена теоретико-правовим засадам визначення місця правових норм регулюючих ядерне страхування в системі права України.

Ключеві слова: цивільне право, цивільно-правове регулювання, господарське право, ядерне право, ядерне страхування, правовий інститут, комплексний правовий інститут.

Резюме

Статья посвящена теоретико-правовым основам определения места правовых норм регулирующих ядерное страхование в системе права Украины.

Ключевые слова: гражданское право, гражданско-правовое регулирование, хозяйственное право, ядерное право, ядерное страхование, правовой институт, комплексный правовой институт.

Summary

The article is devoted to theoretical legal foundations of determining the legal rules which regulate nuclear insurance in the legal system of Ukraine.

Key words: civil law, civil legal regulation, economic law, nuclear law, nuclear insurance, legal institution, complex legal institution.

Отримано 15.10.2012